

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM
2019–2022**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Klára Benčíková

**Resocializace odsouzených do běžného života ve vybraných
věznicích v ČR**

Praha 2022

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Zdeněk Moucha, CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR PART-TIME STUDIES

2019–2022

BACHELOR THESIS

Klára Benčíková

**Resocialization of Convicts into Everyday Life in Selected
Prisons in the Czech Republic**

Prague 2022

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

PhDr. Zdeněk Moucha, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

.....
Klára Benčíková

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu PhDr. Zdeňku Mouchovi, CSc., za pomoc, odborné vedení, cenné rady a připomínky při vypracování mé bakalářské práce.

Velké poděkování také patří mé rodině a mému partnerovi, kteří mi byli cennou oporou při studiu a psaní bakalářské práce.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se věnuje penitenciární péči o osoby ve výkonu trestu odnětí svobody. V teoretické rovině jsme vysvětlili pojmy jako je kriminalita, koncepce vězeňství i penitenciární péče a postpenitenciární péče. V praktické části bakalářské práce jsme provedli výzkum, pomocí kterého jsme se chtěli dozvědět podrobnější informace o resocializačních programech přímo od pachatelů, toho času vykonávajících svůj trest v nápravně výchovných ústavech prostřednictvím vlastnoručně napsaných esejí.

Klíčová slova

Kriminalita, pachatel, penitenciární péče, postpenitenciární péče, program zacházení, resocializace, věznice, vězeňství, vzdělávání vězňů.

Annotation

The presented bachelor thesis deals with penitentiary care for persons serving a prison sentence. On a theoretical level, we have explained concepts such as crime, the concept of imprisonment and penitentiary care and post-penitentiary care. In the practical part of BP, we conducted research to learn more detailed information about resocialization programs directly from the perpetrators of the time serving their sentence in correctional institutions through handwritten essays.

Keywords

Crime, education of prisoners, offender, penitentiary care, post-penitentiary care, resocialization, treatment program prison, prison.

OBSAH

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 KRIMINALITA V ČR.....	10
1.1 Rozbor trestných činů v podmínkách ČR.....	12
2 KONCEPCE VĚZEŇSTVÍ V ČR.....	15
2.1 Historicko-právní pohled na výkon trestu	15
2.2 Koncepce vězeňství v současnosti	17
3 TYPOLOGIE PACHATELŮ.....	19
3.1 Typologie osobnosti pachatele	20
4 PENITENCIÁRNÍ PEDAGOGIKA A PÉČE	22
4.1 Vztah penitenciární pedagogiky k některým vědním disciplinám	23
4.2 Předmět penitenciární pedagogiky	24
4.3 Složky a cíle penitenciární pedagogiky	25
4.4 Prostředky a metody penitenciární výchovy	26
4.5 Penitenciární zacházení	27
4.6 Etapy resocializačního procesu	30
5 POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE	32
5.1 Postpenitenciární problémy	32
PRAKTICKÁ ČÁST	35
6 ANALÝZA RESOCIALIZAČNÍCH PROGRAMŮ VE VYBRANÝCH VĚZNICÍCH Z POHLEDU ODSOUZENÝCH VE VTOS	35
6.1 Cíl výzkumného šetření.....	35
6.2 Metodologie výzkumného šetření	35
6.3 Výzkumný soubor a oblast šetření	36
7 VLASTNÍ ŠETŘENÍ.....	37
7.1 Shrnutí obsahové analýzy.....	47
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	50
SEZNAM ZKRATEK	52
SEZNAM TABULEK.....	53

ÚVOD

Problematika penitenciární péče je úzce spjata s osobami a prostředím, kde je omezena svoboda klientů. Klienti přicházejí z prostředí společnosti do prostředí, kde si odpykávají trest, následně se vracejí zpět do společnosti, která požaduje pozitivní změnu v jejich chování a přizpůsobení se požadavkům společnosti. Samotný příchod do výkonu vazby či výkonu trestu odnětí svobody přináší pro jedince, ale i jeho nejbližší, zásadní zásah do struktury života. Nové poměry, strach z neznáma a zvěsti o životě za mřížemi působí na některé z nich depresivně, u mnohých nastávají problémy s adaptací na uzavřené prostředí, omezený pohyb, systematickou kontrolu, na chování a skladbu ostatních obviněných či odsouzených, se kterými jsou v neustálém kontaktu, ať už v cele, oddílu nebo v rámci ústavu. Za branami věznice je jedinec nucen začít respektovat společností uznaná pravidla, která v civilním životě běžně ignoroval a nezajímala ho.

Cílem práce je přiblížit penitenciární péči o osoby ve výkonu trestu odnětí svobody.

Postpenitenciární péčí rozumíme péči po propuštění z nápravně výchovného ústavu. Zahrnuje v sobě výchovu a převýchovu pachatele a výchovné působení na ostatní členy společnosti, utváří v nich aktivní vztah k práci, ke společnosti a jejím normám a pomáhá jim při zařazení se do občanské společnosti.

Bakalářskou práci jsme rozdělili do pěti kapitol.

V první kapitole rozebíráme pojem kriminalita, který je zpracován podle dostupné odborné literatury. Přiblížíme kriminalitu jako společensky nebezpečný jev, kterým se rozumí souhrn trestných činností v určité oblasti a za určité období. Kriminalita patří k nejzávažnějším jevům a v současnosti nepochybně představuje globální celospolečenský problém. V této kapitole uvádíme i rozbor trestných činů v podmínkách ČR a také celkový vývoj kriminality za posledních pět let.

Ve druhé kapitole se zabýváme koncepcí vězeňství, která řeší poslání a účel výkonu trestu odnětí svobody, zacházení s odsouzenými a humanizaci vězeňství.

Ve třetí kapitole se věnujeme vymezení pojmů, které se zvolenou problematikou úzce souvisí, zajímá nás pojem pachatel trestného činu, osobnost pachatele,

psychologické charakteristiky osobnosti, typologie pachatelů trestné činnosti a rozdělení pachatelů podle pohlaví, věku, národnosti, státní nebo etnické příslušnosti, podle charakteristiky osobnosti pachatelů a podle způsobu páchaní trestné činnosti.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na penitenciární pedagogiku a péči, penitenciární zacházení a etapy resocializačního procesu.

Poslední kapitola se zabývá postpenitenciární péčí, tedy péčí o osoby po propuštění z nápravně výchovného ústavu a jejich následným zařazením se do občanského života.

V praktické části bakalářské práce jsme provedli výzkum s cílem získat podrobnější informace o podobě a účincích resocializačních programů přímo od pachatelů, toho času vykonávajících svůj trest v nápravně výchovných ústavech, prostřednictvím vlastnoručně napsaných esejí.

Bakalářskou prací chceme poukázat na typologii pachatelů trestných činů, jejich charakteristiku, analyzovat stav v podmínkách České republiky, charakterizovat penitenciární a postpenitenciární péči a problémy spojené s touto péčí.

TEORETICKÁ ČÁST

1 KRIMINALITA V ČR

Kriminalita (z lat. crimen – zločin) je zločinnost, společenský jev, kterým se rozumí souhrn trestné činnosti v určité oblasti za určité období.

Kriminalita je souhrn trestných činů, které byly spáchány, ať už úmyslně nebo z nedbalosti. Kriminalita je jev, který se vyskytuje v každé společnosti ve všech etapách jejího vývoje. Změny v naší společnosti po roce 1989 přinesly celou řadu nových jevů jak v politických, tak ve společensko-ekonomických strukturách, a přinesly s sebou výrazné společensky negativní jevy. Jedním z nejvýznamnějších zůstává kriminalita, která v naší společnosti nejen přetrvává, ale zaznamenáváme její evidentní nárůst téměř ve všech ukazatelích. Jedná se o jev, který ohrožuje a přímo narušuje základní hodnoty společnosti. Nárůst kriminality, delikvence, alkoholismu a jiných drogových závislostí patří mezi sociálně patologické fenomény a v současnosti ohrožuje nejen jednotlivce, ale i celou společnost.

Společensko-politické změny přinesly snížení účinnosti kontroly kriminality jak z hlediska represe, tak prevence. Podcenil se zejména význam prevence, která se uskutečňovala nesystematicky, realizované preventivní aktivity nepřinášely očekávané výsledky.

„Po roce 1989 se také významně projevila neúcta k zákonům a jiným právním předpisům, která svědčila o nedostatečném a deformovaném právním vědomí části občanů. Neadekvátně se chápal a uplatňoval pojem osobní svobody a lidských práv. Demokracie byla zaměňována za anarchii, a to zejména u osob se sklonem k páčání trestné činnosti. Přetrvává pasivita a lhostejnost občanů k případné trestné činnosti, projevila se jejich neochota spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení, snížená důvěra k těmto orgánům pro jejich konformní postoj k předchozímu politickému vedení státu.“ (Bubelíni, 1998, s. 15, vlastní překlad).

Kriminalita je vyjádřením souhrnu trestných činů spáchaných v příslušné společnosti, státě nebo regionu.

„Kriminalita je souhrn trestných činů, které spáchaly, ať už úmyslně nebo z nedbalosti trestně – právně odpovědní jedinci na jistém místě a za jisté období.“ (Heretik, 2004, s. 53, vlastní překlad)

Pojem kriminalita vychází z trestného činu, který je vymezen v platném trestním zákoníku.

„Kriminalitu považujeme za druh odchylného chování, které je nepřijatelné a sankciované trestním právem.“ (Ondrejko, 2009, s. 110, vlastní překlad)

Kriminalita představuje sociálně podmíněný jev hromadné povahy, její příčiny spočívají v rozporech a nedostacích každé společnosti i v osobnostních rysech pachatelů. O kriminalitě hovoříme tehdy, je-li pachatel protiprávního činu trestně odpovědný a jeho činy jsou sankciovány ve smyslu platné právní úpravy. Dle právní úpravy platné a účinné v České republice není trestně odpovědná osoba, která v době spáchání skutku nedovršila patnáctý rok svého věku, nebo není příčetná (tedy není schopna rozpoznat protiprávnost svého jednání a ovládat své jednání).

Kriminalita patří k nejzávažnějším sociálně patologickým jevům a v současnosti představuje globální celospolečenský problém. Pro začátek 21. století jsou charakteristické prudké sociální změny, v důsledku kterých dochází k oslabení sociální kontroly jedinců, ke změnám hodnotové orientace, k poruchám v řízení a překročení stávajících norem společnosti. (Ondrejko, 2009)

Rozlišujeme kriminalitu zjevnou a latentní, aktivní a pasivní.

Základem zjevné kriminality je skutečnost, že většina trestných činů vychází najevo a stává se předmětem stíhání prostřednictvím specializovaných společenských institucí, které společnost vytváří právě za tímto účelem. Jsou to orgány činné v trestním řízení, tedy soudy, státní zastupitelství, policie. Zjevná kriminalita je vždy určitým způsobem registrována, pojmenována, je viditelná, vychází najevo, stává se předmětem trestního stíhání.

Latentní kriminalita zahrnuje trestné činy, o kterých se orgány státní moci, resp. orgány činné v trestním řízení, nedozvědí nebo jejichž pachatelé nejsou stíhání. Latence je u lehčích deliktů větší, u těžších menší. Při rozboru stavu kriminality ve společnosti je třeba zohlednit i latentní kriminalitu.

Na rozsah latentní kriminality má vliv hlavně důvěra občanů k policejním orgánům, obava z pomsty pachatelů, reakce spoluobčanů na oznamování trestné

činnosti a kriminální citlivost ve společnosti, kterou se rozumí míra tolerance k porušování zákonů. Největší latence převládá v oblasti kriminality mládeže často proto, že se trestné činy mládeže bagatelizují.

„O kriminalitě říkáme, že je aktivní, pokud jde o úmyslné trestné činy s antisociálním dopadem a pasivní, vznikající z nedbalosti, z nečinnosti plnění zákonem stanovených povinností.“ (Ondrejko, 2009, s. 33)

V rámci latentní kriminality rozlišujeme tzn. černé číslo (neodhalené trestné činy) a tzn. šedé číslo (odhalená trestná činnost, jejíž pachatelé nebyli z různých příčin zajištěni a stíháni). Někdy se proto rozlišuje policejní statistika, která představuje počet zjištěných trestných činů, trestněprávní statistika (počet stíhaných za trestné činy) a statistika výkonů trestů (počet odsouzených).

Forenzní psychologové se zabývají také oblastí tzv. negativních společenských jevů. Jde o projevy chování, které nemohou postihovat jako přestoupení zákona. Jsou však z různých důvodů (zdravotních, etických a sociálních) společensky nežádoucí. Sem řadíme alkoholismus a jiné toxikomanie, promiskuitní sexuální chování, prostituci, sebevražednost a podobně. Například toxikomani nemohou být stíháni za samotné užívání návykové látky, jsou však z hlediska kriminality vysoce rizikovou skupinou. Forenzní psychologové, jako samostatní specialisté, pracují v kriminologických týmech na řešení otázek psychologických a sociálně-psychologických determinant kriminality.

„Znalec je osoba odlišná od procesních stran a orgánů činných v trestním řízení, kterou vyšetřovací orgán, prokurátor nebo soud přibírá za účelem, aby na podkladě svých odborných znalostí objasnil skutečnost důležitou pro trestní řízení.“ (Heretik, 2004, s. 40)

Aktivní kriminalitu tedy představují trestné činy spáchané úmyslně, pasivní kriminalitu pak trestné činy spáchané z nedbalosti.

1.1 Rozbor trestných činů v podmínkách ČR

Kriminologické úvahy o trestných činech a pachatelích trestných činů se neobejdou bez statistických údajů o trestně stíhaných osobách. Tyto informace jsou nezbytné pro získání přehledu o tom, jak velké je zastoupení pachatelů trestných činů mezi občany, jejich skladba a podíl jednotlivých kategorií pachatelů.

Informace o pachatelích jsou sledované v běžně užívaném rozdělení, tj. podle pohlaví, věku, národnosti, státní nebo etnické příslušnosti, zjištěných psychických zvláštností a podle charakteristik označených „souhrnně“ nebo „jiné“.

V níže uvedených tabulkách můžeme vidět, že od roku 2015 dochází v České republice k mírnému poklesu trestné činnosti. Od roku 2013 však bohužel dochází i k poklesu objasňenosti trestných činů. Například v roce 2020 byl celkový počet registrovaných trestných činů v ČR 165 525. Objasněných trestných činů v roce 2020 bylo pouze 77 786.

Tabulka 1: Počet registrovaných trestných činů v ČR

Kriminalita - trestné činy¹
Počet registrovaných trestných činů Území: Česká republika

	Kriminalita celkem	Obecná kriminalita	Hospodářská kriminalita	Loupeže	Vloupání do bytů a rodinných domů	Znásilnění	Vraždy
2009	332 829	249 975	29 774	4 687	9 616	480	181
2010	313 387	249 038	28 371	4 019	10 091	586	173
2011	317 177	252 957	28 216	3 881	9 568	675	173
2012	304 528	242 449	27 633	3 416	9 718	669	188
2013	325 366	260 465	30 376	3 051	11 117	589	182
2014	288 660	222 494	30 731	2 547	8 877	669	160
2015	247 628	184 357	30 616	2 022	6 895	598	155
2016	218 162	160 614	28 306	1 646	6 099	649	136
2017	202 303	150 167	26 294	1 585	5 465	598	146
2018	192 405	141 581	24 837	1 406	4 724	651	116
2019	199 221	145 829	24 589	1 439	4 892	683	143
2020	165 525	121 981	18 528	1 248	4 060	639	130

Zdroj: Policie, online, cit. 2022-01-05

Největší zastoupení ve spáchaných trestných činech je v oblasti obecné kriminality, dále následuje hospodářská kriminalita, vloupání do bytů a rodinných domů, loupeže, znásilnění a vraždy.

Tabulka 2: Počet objasněných trestných činů v ČR

Kriminalita - trestné činy¹

Počet objasněných trestných činů

Území: Česká republika

	Kriminalita celkem	Obecná kriminalita	Hospodářská kriminalita	Loupeže	Vloupání do bytů a rodinných domů	Znásilnění	Vraždy
2009	127 604	64 383	13 906	2 115	2 174	343	157
2010	117 685	71 629	13 382	1 900	2 200	437	156
2011	122 238	76 295	13 365	1 797	2 167	468	148
2012	120 168	76 013	13 247	1 660	2 049	489	175
2013	129 182	82 502	15 857	1 615	2 643	410	165
2014	126 239	77 718	16 941	1 437	2 261	455	135
2015	112 141	66 136	16 862	1 154	1 765	425	135
2016	101 678	60 306	15 605	1 004	1 412	448	127
2017	94 890	58 215	14 238	1 019	1 384	418	138
2018	92 795	57 215	13 298	891	1 125	439	104
2019	93 202	58 669	11 898	963	1 078	441	128
2020	77 786	50 722	8 062	837	953	370	120

Zdroj: Policie, online, cit. 2022-01-05

Vzhledem k výrazné početní převaze pachatelů nad pachatelkami, k mimořádně závažným škodám způsobených mužskou kriminalitou, i k malému podílu žen na násilné kriminalitě, je možné se dívat na současnou kriminalitu také jako na kriminalitu mužů.

Od kriminality mužů se kriminalita žen liší zejména větším podílem méně závažné majetkové trestné činnosti s menší způsobenou škodou. Nejčastěji jsou ženy stíhány za tzv. jednoduchou krádež. Ženy představují více než třetinu ze všech pachatelů kapesních krádeží. Část krádeží i loupeží je průvodním jevem pouliční prostituce.

Více než pětinu všech stíhaných pachatelů tvoří ženy u trestných činů označovaných jako hospodářská kriminalita. Často jsou ženy stíhány za trestné činy zpronevěry a podvodu.

Nedocenené zůstávají škody pro ženskou kriminalitu typické – pachatelkami v nejbližším sociálním prostředí způsobené škody morální, a to zejména ve vědomí dětí a mládeže. Dodnes chybí seriózní informace o latentní kriminalitě žen, jejich skutečný podíl se odhaduje jako několikanásobně vyšší (jedná se převážně o drobné krádeže, podvody, trestnou činnost v rodině, navádění jiných k trestné činnosti). Chybí informace o sociálně patologickém chování žen, které často ani není trestné, ale stále je a bude zdrojem skutečné trestné činnosti, např. prostituce.

2 KONCEPCE VĚZEŇSTVÍ V ČR

2.1 Historicko-právní pohled na výkon trestu

Můžeme říct, že již v prvotně pospolné společnosti existovali deviantní a hůře přizpůsobiví jedinci, kteří porušovali normy soužití a byli za toto porušování sankciováni.

Trest odnětí svobody jako takový se začal používat až ve feudální společnosti. První zákony zabývající se i trestáním za spáchání protispolečenského činu sice vznikaly již ve starověké otrokářské společnosti (Chamurappiho kodex, Solonovy zákony z Řecka, Zákon dvanácti tabulí z Říma, zákoník Manu z Indie apod.), tyto zákony ale byly typické svou krutostí (smrtí, vyhnanstvím, zmrzačením) a umístění zločince ve vězení bylo vykonáváno jen na krátkou dobu do vykonání horšího trestu.

V počátcích feudalismu se však oslabila státní moc a vznikla atmosféra uplatňování jakéhosi nepsaného obyčejového práva určovaného feudálem. Tuláček (1993, s. 18) toto období popisuje takto: „*pro každý stav platil jiný zákon. Pro stav šlechtický, pro duchovenstvo, pro měšťany a pro poddané rolníky*“.

Následně Tuláček (1993, s. 18) dodává, že: „*zákony nebyly často písemně zaznamenány – pouze jakási nejasná představa se vznášela ve vzduchu a záleželo na ‚soudci‘, co si z ní vybral. A na každém panství určoval jeho vlastník čili byl zákonem pro poddané*“.

Sankce má za cíl zabránit porušování společenských norem, a tím ochránit společenství před ohrožením, zánikem. Forma těchto sankcí je v historii různá, závisí hlavně na zkušenostech společenství a jejich účincích. Jednou z nejtvrďších sankcí je vyloučení ze společnosti, které historicky anticipuje sankce založené na tomto principu, tedy i trest odnětí svobody. Při ukládání trestů se uplatňovala pomsta, nasvědčují tomu i hlavní druhy trestů: galeje, vyhnanství zločinců do kolonií, církevní vězení, věznění dlužníků.

Prudký rozvoj vězeňství nastává v 16. století, v období rozvinutého feudalismu. Vzniká množství věznic, převážně však v evropských zemích. První nápravný ústav pro mládež vznikl v Bridwelu v Anglii (1550). Následovalo vybudování nápravného ústavu

v Norimberku (1558) a v Amsterdamu (1585), který měl za cíl i výchovu mravně narušených a kriminalitou ohrožených mladistvých, podle něhož byl v roce 1758 vybudován ústav v Miláně.

První moderní vězeňské instituce vznikaly jako výsledek osamělé iniciativy dobročinných společností nebo jednotlivců a měly ráz donucovacího domova, pracovního domova, nápravného ústavu. Náprava odsouzených během výkonu trestu se stále více stávala také nástrojem předcházení zločinnosti. Při procesu nápravy odsouzených se přisuzoval velký úkol zaměstnávání, účasti na náboženských obřadech a kulturní činnosti.

Významným mezníkem ve vývoji trestů je období osvícenství. I když se už i v minulém období používal trest odnětí svobody, jak jsme již několikrát uváděli, krutost se však z trestání provinilců ještě nevytratila, dokonce měla prvořadou roli. V osvícenství se začínají objevovat první kritici trestní politiky a trestních systémů své doby. Lze mezi ně zařadit osobnosti jako Thomas More, Thomas Hobbes, Baruch de Spinoza či John Locke. Podle Paníčka (1970, s. 39), Thomas More například při své kritice trestního systému tvrdí, že: *„tresty jsou příliš těžké, zejména při krádeži. Pokud se takové tresty ukládají za relativně lehká provinění, dává se tím podnět k páchání závažnějších zločinů, neboť pro pachatele to neznamena větší riziko“*. Reformní myšlenky osvícenců se postupně dostaly do francouzské ústavy a později, v roce 1791, i do francouzského trestního kodexu.

Paníček (1970, s. 43) to popisuje následovně: *„zrušily se zostřené tresty smrti a sám trest smrti se zredukoval ze 155 na 32 případů. Zrušily se i tělesné tresty a tortura, ba došlo i ke zrušení galejí. Základním trestem pro každý trestný čin se stává trest odnětí svobody s absolutní (fixní) sankcí. Výkon tohoto trestu byl však modifikován transportací a deportací do kolonií“*.

Ve vězeňských režimech v 19. století vystoupily do popředí čtyři základní směry zacházení s odsouzenými:

- režim uzavření o samotě na celách,
- režim mlčení,
- smíšený režim,
- progresivní režim.

2.2 Koncepce vězeňství v současnosti

Historicko-právní pohled tvoří pozadí úvah o poslání trestu odnětí svobody v současnosti. Úvahy o trestu odnětí svobody můžeme shrnout do následujících bodů:

- trest odnětí svobody je nezbytnou součástí opatření, kterými současná společnost zajišťuje svou ochranu před těmi svými členy, kteří porušováním zákonů ohrožují práva ostatních členů společnosti a její stabilitu;
- kriminální chování pachatele je podmíněno multifaktoriálně s rozhodujícím podílem faktorů sociálního prostředí, ve kterém žije pachatel trestného činu a konkrétní trestný čin je výsledkem koexistence osobnosti pachatele a deliktózní situace;
- odsouzený je i ve výkonu trestu odnětí svobody členem společnosti, která v souladu se svými humánními ideály má i pro něj vytvořit podmínky pro pozitivní rozvoj osobnosti (Novotný, Zapletal, 2001).

Z prvního bodu vyplývá, že výkon trestu odnětí svobody má plnit funkci sociální ochrany, ta je tedy jeho elementární funkcí. Ta je zajišťována ztrátou osobní svobody odsouzeného, jeho umístěním do ústavu k výkonu trestu. Z dalších dvou bodů vyplývá možnost a z humánního hlediska i povinnost ve výkonu trestu odnětí svobody vytvářet podmínky, které umožňují působit na odsouzeného tak, aby se po skončení výkonu trestu odnětí svobody mohl zapojit do společnosti. Znamená to diferencované působení na osobnost odsouzeného, aby během pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody nedošlo k degradaci jeho osobnosti, resp. aby došlo k pozitivním změnám ve vlastnostech, které jsou v pozadí jeho kriminálního selhání. Zde si musíme uvědomit, že určitá kategorie odsouzených je i bude relativně rezistentní na resocializační zacházení (Novotný, Zapletal, 2001).

Hlavním cílem a úkolem je využití organizačních a sociálně-pedagogických vlivů. Pobyt odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody je třeba využít k vytvoření podmínek pro jejich život ve společnosti bez trestněprávních konsekvencí. Zde je třeba na základě poznání individuální osobnosti odsouzeného rozhodnout o reálných možnostech vlivu penitenciárního působení na osobnost odsouzeného a oddělit odsouzené, u kterých je tato možnost větší, od těch, které z hlediska současných poznatků penologie můžeme pozitivně ovlivnit jen velmi málo. Pro všechny odsouzené

bez výjimky je však třeba vytvořit humánní prostředí a garantovat práva, která byla zákonem nebo faktem izolace dotčena.

Účelem výkonu trestu odnětí svobody je zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a soustavně jej připravovat k tomu, aby vedl řádný život občana. Ve výkonu trestu se musí respektovat přirozená důstojnost lidské osobnosti, nesmí být použity kruté nebo lidskou důstojnost ponižující způsoby zacházení a trestání. Při zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody se využívají prostředky zvláštních výchovných postupů, kulturně-osvětové práce, zaměstnávání odsouzených, dodržování ústavního řádu a kázně v místech, ve kterých se trest odnětí svobody vykonává (Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, č. 169/1999 Sb.).

Trest se provádí diferencovaně ve třech nápravně výchovných skupinách, odděleně podle pohlaví a odděleně pro dospělé a mladistvé. V nápravně výchovných skupinách se trest vykonává podle zásady: čím je vyšší nápravně výchovná skupina, tím je menší rozsah práv odsouzených ve výkonu trestu a větší rozsah jejich omezení. O tom, do které nápravně výchovné skupiny se odsouzený zařadí, rozhodne soud (Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, č. 169/1999 Sb.).

3 TYPOLOGIE PACHATELŮ

Vznik prvních kriminologických typologií byl spojen především se samotným kriminálním činem a jeho pachatelem, často na úkor zohlednění podílu situace na kriminálním činu, role oběti a vlivu širších společenských podmínek. Teprve později s rozvojem sociologie se při vytváření kriminologických typologií berou plně v úvahu i sociální podmínky ovlivňující život pachatele a důraz na čin a osobnost pachatele se přenáší na vliv sociálního prostředí na kriminální jednání pachatele a vliv stavu společnosti na vznik kriminality

Kriminologické úvahy o pachatelích trestných činů se neobejdou bez statistických údajů o trestně stíhaných osobách. Tyto informace jsou nezbytné pro získání přehledu o tom, jak velké je zastoupení pachatelů trestných činů mezi občany, jejich skladba a podíl jednotlivých kategorií pachatelů.

Informace o pachatelích jsou sledované v běžně užívaném rozdělení, tj. podle pohlaví, věku, národnosti, státní nebo etnické příslušnosti, dle zjištěných psychických zvláštností a podle charakteristik označených „souhrnně“ nebo „jiné“.

Pod pojmem pachatelé chápe kriminologie nejen osoby, které se dopustily trestných činů označených zákonem jako trestné činy, ale i některé osoby, které orgány činné v trestním řízení trestně nestíhají. Věnuje pozornost i jednotlivcům, kteří svým věkem (mladiství) nebo stavem vědomí (nepříčetnost) přesahují rámec vymezený trestním právem. Zabývá se také osobami, které již trest za spáchaný trestný čin odpykaly, ale i jedinci označovanými jako potencionální pachatelé trestných činů. Zajímá se také o jedince, kteří se vyznačují tzv. sociálně patologickým chováním (narkomané, prostitutky, extrémisté a jejich sympatizanti, chorobní hráči).

Osobnost pachatele je v kriminologii, stejně jako v psychologii, nejčastěji chápána jako organický celek duševního života člověka zahrnující jak biologický základ jedince, tak společenské podmínky jeho života společně se společenskými vztahy (Hyhlík, Nakonečný, 1977).

Osobnost pachatele je studována jako psychické specifikum konkrétního jedince a současně jsou studovány jeho odlišnosti i shoda s osobnostmi dalších jedinců a skupin jedinců.

Obraz pachatele, zejména popis jeho osobnosti, je nezbytným zdrojem pro pochopení a vysvětlení jeho kriminálního jednání i pro další zabývání se s ním. Na získání poznatků o pachateli jako individuu a současně poznatků o pachatelích jako sociální skupině, o jejich předpokládaných odlišnostech od jedinců a skupin, u kterých se kriminální chování nevyskytuje, je zaměřen kriminologický výzkum (Novotný, Zapletal, 2001).

Osobnost determinuje podstatu vztahů, do kterých se jednotlivec rodí, tzn. pro člověka specifických společenských vztahů, do kterých člověk vstupuje ve své předmětné činnosti. Osobnost není celistvost genotypicky podmíněná, osobností se lidé nerodí, osobností se stávají (Hyhlík, Nakonečný, 1977).

Ernest Kretschmer (německý psychiatr) vytvořil konstituční typologii, analyzoval poznatky získané výzkumem mentálních patologických osobností a dospěl k následujícím čtyřem základním tělesným typům kriminálních osob:

- astenický typ – vyšší postava, úzká ramena, ostrý nos, podlouhlá tvář – páchá převážně majetkovou trestnou činnost;
 - atletický typ – středně vysoká nebo vysoká postava, široká ramena, silné svalstvo a silná dolní čelist – jsou to osoby, které se nejvíce podílejí na násilných deliktech sexuální a majetkové povahy;
 - pyknický typ – krátké zavalité tělo, kulatá tvář – sklony k páchání trestných činů podvodu, považují se za polepšitelné výchovou;
 - dysplastický typ – abnormální tělesné vlastnosti – sklony k násilným a mravnostním deliktům
- (Novotný, Zapletal, 2001).

3.1 Typologie osobnosti pachatele

V začátcích kriminologie se klasifikace, vznikající v jednotlivých školách a kriminologických směrech, vytvářely převážně na základě odborného zkoumání osobností známých zločinců: vrahů, násilníků, pachatelů velkých loupeží, teroristických činů, závažných politických deliktů, těch, kteří se „proslavili“ buď početností, způsobem uskutečnění, společenským postavením nebo jejichž případ vzbudil zvláštní

pozornost široké veřejnosti. Teprve později se objektem typologických přístupů stali náhodně vybraní pachatelé či údaje, o kterých byly zpracovány statistiky. Neplatí to paušálně.

Pokusy vysvětlit kriminální chování typickou strukturou osobnosti, tedy specifickým uspořádáním relativně trvalých rysů osobnosti pachatele a zvláštnostmi individuálního vývoje, se realizovaly v 70. a 80. letech i v České republice.

Při výzkumu osobnosti pachatele byla popsána osobnost prvně vězněného a recidivisty pomocí čtyř faktorů – rysů osobnosti:

- emocionální ladění – od nepřátelského postoje k okolí (hostility) k postoji emocionálně pozitivnímu (afilianci);
- úroveň zformování svědomí – od nedostatečně k dobře zformovanému svědomí;
- sociální reaktivita – od dynamičnosti k inhibovanosti (utlumení);
- asertivnost (prosazování se) – od rafinovaného sebeprosazování se k tupé konformitě.

Na základě vzájemných vazeb mezi těmito osobnostními rysy pak vznikla typologie osobnosti pachatele:

- socializovaný,
- nesocializovaný agresor,
- konformní moron,
- nezvladatelně pudový, nezdrženlivý,
- neurotický,
- hostilní, tj. nepřátelský,
- podřídívý,
- anxiózní, tj. úzkostný manipulátor.

Typy socializované, neurotické a anxiózní jsou charakteristické pro prvovězněné pachatele a typy konformního morona, nezvladatelně pudové a podřídivé pro recidivisty (Netík, Netíková, 1997).

4 PENITENCIÁRNÍ PEDAGOGIKA A PÉČE

Pojem penitenciární pedagogika není určen pouze pro označení výchovné a vzdělávací činnosti realizované v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody, ale je používán obecně.

Někteří autoři, zejména ze SRN, pro ni používali označení kriminální pedagogika, autoři zemí bývalého východního bloku mluvili o nápravně pracovní pedagogice, zejména polští autoři mluvili o resocializační pedagogice.

Novák (1986) penitenciární pedagogiku charakterizuje jako speciální pedagogickou disciplínu, která se zabývá specifiky penitenciárního výchovného působení na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.

Fábry (2012) penitenciární pedagogiku chápe jako aplikovanou pedagogickou disciplínu zabývající se pojmem výchovy, jejím průběhem, podstatou, jevy a zákonitostmi v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody.

Dianiška (1996) hovoří o penitenciární pedagogice jako o oblasti speciální pedagogiky zaměřené na převýchovu osob v resocializačním procesu, především ve výchovných a nápravně výchovných ústavech a zařízeních.

Jůva in: Jůzl (2017) charakterizuje penitenciární pedagogiku jako specifický vědní obor, který chápe a zkoumá co nejkomplexněji osobnost jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody a problémy s nimi spojené.

Na základě uvedeného se jeví jako nejvhodnější označení penitenciární pedagogiky jako aplikované oblasti pedagogiky vycházející ze speciální pedagogiky, která se zabývá výchovou ve výkonu trestu odnětí svobody, jejím průběhem, podstatou, jevy, zákonitostmi a specifiky.

Úkolem penitenciární pedagogiky je využití poznatků z obecné a speciální pedagogiky, včetně poznatků dalších vědních disciplín pro řešení problematiky penitenciární výchovy, dále vytváření vlastních poznatků získaných výzkumem a výsledky praxe, jakož i vytvoření systému penitenciární výchovy (cíle, konkretizace obsahu, formy a metody, organizace výchovného procesu) a přinášení podnětů do oblasti trestněprávní vědy, s rozvojem vlastní teorie a praxe. To následně umožňuje podílet se na tvorbě nových právních úprav (či na novelizacích stávajících právních úprav) výkonů trestů odnětí svobody (Fábry, 2012).

4.1 Vztah penitenciární pedagogiky k některým vědním disciplinám

V penitenciární praxi je využíváno několik vědních disciplín, které jsou jako celek začleněny do penitenciární vědy – penologie. Patří sem právo, a zvláště penitenciární právo, penitenciární psychologie, penitenciární pedagogika. V penitenciární praxi se také uplatňuje psychiatrie a sociologie.

„Penologie je věda o trestech a trestání nebo také věda o výkonu všech trestů a jejich účincích. V užším smyslu je penologie chápána jako nauka zabývající se reálným výkonem trestů a ochranných opatření, v širším smyslu zahrnuje i oblast alternativních trestů. Penologické myšlenky, procesy, jevy, vztahy a zákonitosti“. (Jůzl, 2017, s. 11.)

Penologie se zabývá výkonem trestu odnětí svobody v celém rozsahu, všemi jevy, zákonitostmi a procesy v reálných penitenciárních souvislostech. Vychází z obecné teorie trestu, ale snaží se řešit další problémy související s organizací, řízením, hospodářským zabezpečením, přičemž využívá poznatků pedagogiky, psychologie, sociologie, medicíny, managementu.

Za penitenciární právo považujeme ty části práva, jejichž náplní je právní vymezení obsahu výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Zabývá se zejména tvorbou a úpravou právních norem postihujících tuto oblast, a tak zajišťuje realizaci požadavků a cílů penitenciární politiky státu. Jeho úkolem je, kromě tvorby právních předpisů, také na základě penitenciárních zkušeností vymezit na základě dosavadních zkušeností a experimentů nové formy a prostředky s cílem zefektivnění zacházení s odsouzenými.

Penitenciární pedagogika, jakož i pedagogika vůbec, má velmi blízký vztah k psychologií, která se zabývá problematikou penitenciárního zacházení ve specifických oblastech, které Novák (1986) shrnul takto:

- zkoumá osobnost odsouzeného a jeho individuální zvláštnosti, vývoj osobnosti, delikventního chování nebo chování, prognózuje další sociální chování;
- zkoumá individuální psychologické a sociální problémy života v penitenciárním zařízení, problematiku individuálních a skupinových vztahů, vztahy mezi odsouzenými a personálem;
- zkoumá psychologické aspekty penitenciární výchovy, vliv jejích forem a metod na psychiku a chování odsouzených;

- využívá formy a prostředky psychokorektivního působení na odsouzené (individuální i skupinové), které jsou součástí penitenciárního zacházení.

Významný vztah je i mezi penitenciární pedagogikou a medicínou, zvláště psychiatrií. Jak jsme již uvedli v předchozích kapitolách, velký počet odsouzených projevuje odchylky od psychické normy formou různých neuróz, psychických poruch jako následku nadměrného užívání alkoholu, v posledním období také ve formě organického poškození centrální nervové soustavy. Mnoho výchovných problémů způsobují psychopatičtí jedinci s poruchami chování, proto jsou důležité poznatky z medicíny a psychiatrie, které pomáhají personálu poznávat osobitosti chování těchto osob a zvládat možnosti zacházení s nimi. S lékaři je nutná spolupráce zejména při řešení problémů spojených se sebepoškozováním, simulacemi apod.

4.2 Předmět penitenciární pedagogiky

Novák (1986) za předmět penitenciární pedagogiky považuje výchovnou funkci výkonu trestu odnětí svobody a zákonitosti procesu penitenciárního výchovného působení na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody.

Podle Fábryho (2012) jsou předmětem penitenciární pedagogiky zákonitosti výchovného působení na všechny kategorie odsouzených k trestu odnětí svobody a k ochranné výchově.

Objektem penitenciární pedagogiky jsou všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Z aspektu časové působnosti je objekt vymezen dobou výkonu trestu, protože po propuštění se stává v systému dobře fungující postpenitenciární péče objektem výchovy jiných institucí.

Subjektem penitenciární pedagogiky je nejen pedagogický, ale veškerý personál příslušného zařízení, v některých specifických případech personál i jiných než „mateřských“ zařízení a nepřímo i celá společnost.

Dosah společnosti jako subjektu výchovy je vyvolán aktuální potřebou vyplývající z celkového nárůstu a vzniku nových forem kriminality. Řešením problémů kriminality, jejich příčin a důsledků, jakož i její prevencí se zabývají složky státní moci – policie, státní zastupitelství, soudy. Současně zde působí celá řada institucí z oblasti

státní a veřejné správy, dobrovolných sdružení občanů a charitativních organizací, jejichž činnost je primárně orientována na pomoc jedincům při opětovném začlenění se do společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (Fábry, 2012).

4.3 Složky a cíle penitenciární pedagogiky

Cíle penitenciární výchovy se realizují v jejích složkách. Určování složek je vyjádřením potřeb a zájmů společnosti. Nejsou neměnné a podléhají vývoji. Základní složky penitenciární pedagogiky jsou:

- **mravní výchova** – cílevědomě zaměřené výchovné působení, jehož cílem je formování osobnosti odsouzeného v souladu se společenskými potřebami;
- **pracovní výchova** – patří mezi základní prostředky penitenciární pedagogiky, pomáhá při formování vztahu k práci, při získávání pracovních dovedností a návyků, při motivaci k pracovním činnostem, ale i při získávání kvalifikace nebo při rekvalifikaci odsouzených;
- **právní výchova** – přispívá k formování právního vědomí, k správnému chápání právních norem, jejich vědomému respektování a podřizování se jim, k získávání a prohlubování znalostí o právním řádu státu;
- **estetická výchova** – přispívá ke schopnosti jedince vnímat krásu ve svém okolí a rozumět mu, pomáhá formovat estetické názory, vkus a pocity;
- **tělesná výchova** – napomáhá při formování osobnosti, je prostředkem upevňování zdraví, rozvoje psychických a fyzických sil, morálně-volních vlastností a vychovává k samostatnosti a disciplinovanosti (Novák, 1986).

Obecným cílem penitenciární pedagogiky vycházejícím ze zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů, je taková příprava odsouzeného, aby po propuštění vedl řádný život. Protože se však jedná o velmi specifickou oblast výchovného působení, která je navíc časově omezena, současně zde působí rozpor mezi možnostmi a potřebami. Proto sleduje penitenciární pedagogika specifické cíle, jako je odstranění nežádoucích forem chování, utváření a přetváření osobnosti ve smyslu požadovaných společenských norem a cílů, překonání protisociálních tendencí, odstranění nežádoucích návyků, to vše ve sféře nápravy

defektů a rozvoje osobnosti, jakož i další působení společenských faktorů po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Specifické cíle se uskutečňují prostřednictvím individuálních dílčích cílů, které odpovídají společenským potřebám a potřebám konkrétního odsouzeného. Individuální cíle dělíme na cíle zaměřené na:

- adaptaci, která umožní jedinci vyrovnat se s novými nároky a prostředím, ale současně zabráni nežádoucí adaptaci, ze které vzniká proces institucionalizace;
- osvojení si znalostí, dovedností a návyků – získání profese, rekvalifikace, dokončení nebo získání vzdělání;
- přípravu odsouzeného k životu po propuštění z výkonu trestu z aspektu společenského chování, v souladu s odpovídajícími společenskými cíli a potřebami.

Dílčí cíle jsou dosažitelné v kratším úseku aktivity, proto jsou snáze kontrolovatelné. Dosažení dílčích, etapových cílů znamená vytvoření určité úrovně vlastností jedince, který vstupuje dále jako aktivní činitel do další fáze výchovného procesu (Fábry, 2012).

4.4 Prostředky a metody penitenciární výchovy

Jsou to jevy, skutečnosti a podmínky napomáhající k realizaci výchovné činnosti. Dělí se na prostředky:

- 1) základní:
 - a) zvláštní výchovné procesy,
 - b) kulturně-osvětová práce,
 - c) zaměstnávání,
 - d) stanovený řád a kázeň (režim),
- 2) realizace obsahu a zpracování penitenciární výchovy:
 - a) obsah výchovy v knižní podobě (učebnice apod.),
 - b) materiál v názorné formě (obrazový, zvukový, audiovizuální),
 - c) organizační formy (vyučování, přednášky, besedy, zájmové kroužky),

- d) metody,
- 3) materiálně-technické:
 - a) prostorové členění penitenciárního zařízení (vnější a vnitřní),
 - b) vybavení prostor pro realizaci výchovného zacházení (Novák, 1986).

4.5 Penitenciární zacházení

Výskyt nových druhů trestné činnosti a patologického chování musí mít adekvátní odraz v resocializačních postupech zacházení s uvězněnými. Na druhé straně je zde zájem ze strany státu, aby nedocházelo k degradaci hodnot, intelektu a přebírání patologického způsobu chování u jedinců, kteří jsou ve věznicích za méně závažné, resp. nedbalostní trestné činy. Na samotné resocializaci, regulování a minimalizaci negativních jevů za branami vězeňských zařízení pracují týmy profesionálů.

Aktuálně je penitenciární péče, coby legislativní pojem, definována v platném znění zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který upravuje i další podmínky samotného výkonu trestu odnětí svobody a zacházení s odsouzenými. Je tedy úzce spojena nebo neoddělitelně svázána s penitentem, osobou, která vykonává určitou nápravu svého chování.

Neodmyslitelnou součástí života za mřížemi je režim (ústavní řád), se kterým se v zájmu nerušeného průběhu života v ústavu musí odsouzený co nejdříve po nástupu trestu seznámit a řídit se jím. Ve výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) se vytvářejí pro odsouzené materiální, kulturní a sociální podmínky života adekvátní možnostem sboru vězeňské a justiční stráže (dále jen SVJS) tak, aby se aktivovaly pozitivně osobnostní rezervy a snížil se škodlivý vliv výkonu trestu. Při penitenciárním zacházení platí zásada, že každý odsouzený má právo na poskytování sociální, pedagogické a psychologické péče, přitom bereme v úvahu jeho požadavky v souladu se zvláštními resocializačními potřebami. Podmínky zacházení tvoří určitý systémový přístup k samotné výchově, ale i komplex postupů, přičemž se stanoví individuálně, aby bylo dosaženo úspěšné resocializace odsouzeného po propuštění na svobodu (Mátel, Janechová, Roman, 2011).

„Cíle zacházení s odsouzenými vycházejí z doporučení, která jsou zakotvena v Minimálních standardních pravidlech zacházení s vězněnými osobami, jakož i z Evropských vězeňských pravidel.“ (Fábry, 2012, s. 131)

Obsahují program zacházení, jako je vzdělávání, volnočasové aktivity odsouzených, zařazování do práce, vztahy s vnějším prostředím a jiné metody a postupy práce, přičemž se přihlíží k výsledkům vyšetření, doporučení psychologa, délce trestu apod. (Fábry, 2012).

Obsah, cíle, ale i metody penitenciárního zacházení mají konkrétní charakter a určité zásady. Patří sem:

- **podstata zákonnosti**, která je závislá na přísném dodržování právních norem a zachování zákonnosti;
- **zásada humanity** znamená, že je důležité, aby personál dodržoval lidská a občanská práva postavená na zásadě úcty člověka k člověku, personální postoj je důležitý, aby byly dodrženy pedagogické přístupy bez emocionálních reakcí;
- **zásada důslednosti** může být zajištěna vysokou profesionalitou;
- **zásada soustavnosti** má své zákonitosti a nemůže se uplatňovat náhodně, proto na tento úkol musí být dobře připraven personál;
- **zásada participace** je důležitá v rámci resocializačního a reedukačního programu (Straka, 2011).

Aby mohly být tyto zásady dodrženy a práva odsouzeného naplněna, pracuje v ústavu pro výkon trestu odnětí svobody odborný kolektiv, který participuje na penitenciární péči.

Členové kolektivu úzce spolupracují, jsou v každodenním kontaktu s odsouzenými a svou prací se nejvíce podílejí na jejich resocializaci. Hlavními a rozhodujícími zaměstnanci (členy vězeňského personálu) jsou: referent režimu, pedagog, psycholog, sociální pracovník. Zacházení s odsouzenými je ve smyslu zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, souhrn aktivit, jejichž účelem je diferencovaným způsobem zajistit výkon práv a povinností, podporovat a rozvíjet smysl pro odpovědnost, dodržování zákonů a společenských norem, pozitivní osobnostní vlastnosti, úctu k jiným, sebeúctu a pozitivní vztah k rodině. Při zacházení s odsouzenými se dbá na omezování nepříznivých vlivů vězeňského prostředí. Pro splnění účelu zacházení sestaví vězeňský pedagog program zacházení pro jednotlivé

odsouzené. Při jeho naplňování se využívá více prostředků zacházení, kterými jsou metody a formy sociální práce, ústavní řád, formy a metody pedagogického a psychologického působení, disciplinární pravomoc, zařazování do práce, vzdělávání a kulturně-osvětová činnost. Program zacházení je rozdělen na pracovní, zájmové, vzdělávací, speciální a výchovné aktivity.

Rozlišujeme individuální a skupinové formy penitenciárního zacházení. Individuální formy zacházení tvoří systémový přístup k výchově a také komplex postupů, které jsou individuálně stanoveny s cílem dosáhnout úspěšné resocializace odsouzeného po propuštění na svobodu. Řadíme k nim: penitenciární diagnostiku, intervenci, poradenství, jiné postupy a metody zacházení. „*Cílem individuálních forem zacházení je formování pozitivních volných vlastností a schopností odsouzeného tak, aby po propuštění z výkonu trestu dodržoval obecně závazné právní předpisy a zásady společenské morálky. Individuální formy zacházení podporují i sebeúctu odsouzeného, úctu k jiným a rozvíjejí smysl pro zodpovědnost za jeho chování.*“ (Fábry, 2012, s. 134)

Základními skupinovými formami zacházení jsou: komunita, sociálně-výcvikové skupiny, jiné metody a postupy zacházení. Jedná se v podstatě o setkání odsouzených organizované s cílem dosáhnout jejich aktivní účasti v procesu zacházení, pozitivního sociálního učení a chování, řešení emocionálních a sociálních konfliktů, rozvoje pozitivních vlastností a mezilidských vztahů (Mátel, Janechová, Roman, 2011).

Z popisu činností, které vězeňský personál vykonává, se odvíjejí i základní metody penitenciárního zacházení:

- 1) **protektivní metody** – metody dozoru, dohledu nad rozsahem pohybu a kontaktu odsouzených, které souhrnně nazýváme protektivní metody. Do uvedených metod zahrnujeme hlídání, eskortování, osobní prohlídky, technické prohlídky, donucovací prostředky apod.;
- 2) **formativní metody** – metody, pomocí kterých na jedné straně eliminujeme nežádoucí postoje, zvyky, jednání a na straně druhé formujeme žádoucí postoje a jednání. Formativní metody penitenciárního zacházení využívají do velké míry postupy výchovy a vzdělávání, které zformulovala a vyvinula pedagogika i psychologie. Jejich přenášení do penitenciárního zacházení však není ani nemůže být mechanické, vzhledem k odlišnosti cíle výchovy a cíle penitenciárního zacházení, odlišnosti prostředí i odlišnosti osob, vůči nimž jsou

uplatňovány. Podobně je to i s uplatňováním léčebných metod. Formativní metody také můžeme rozdělit na standardní (běžné, např. režim, osvěta, zájmová činnost, práce) a speciální (provádějí je specializovaní pracovníci s pedagogickým či psychologickým vzděláním – je to především vzdělávání, odměňování a trestání, denní komunitní setkání, poradenské skupiny, psychoterapeutické postupy);

- 3) **léčebné metody** – ve smyslu platné právní legislativy se do ústavů výkonu trestu dostávají pouze osoby duševně zdravé. Pokud jsou v penitenciárním zacházení obsaženy i některé léčebné metody, je to zejména z toho důvodu, že během výkonu trestu odnětí svobody se mohou provádět léčby alkoholiků, toxikomanů a sexuálních poruch. Zároveň však náročnost výkonu trestu může u některých uvězněných vyvolat takové stavy, které vyžadují zásah odborníků, lékaře, psychiatra, léčebného nebo speciálního pedagoga, psychoterapeuta.

Pro praxi je důležitá i skutečnost, že v penitenciárním zacházení jsou ve stejném poměru přítomny všechny druhy metod. Vynechání jedné z nich může znamenat takový zásah, že jako celek pak neplní svůj účel, není již penitenciárním zacházením (Mátl, Janechová, Roman, 2011).

4.6 Etapy resocializačního procesu

Výchovný proces v penitenciárních podmínkách rozděluje Novák (1986) na čtyři etapy:

- 1) etapa vstupní pedagogicko-psychologické diagnózy – výchovný pracovník na základě pedagogicko-psychologické charakteristiky, která byla zpracována na odsouzeného v nástupním oddělení, zjišťuje, jaký odsouzený je, jaké má vlastnosti apod.;
- 2) etapa pedagogického projektování – v této etapě výchovný pracovník na základě dostupných materiálů a vlastních poznatků, včetně metodických doporučení, stanovuje cíle výchovy pro konkrétního odsouzeného nebo skupinu odsouzených;

- 3) etapa regulace výchovného působení – v této etapě výchovný pracovník vytváří výchovné situace, ve kterých se záměrně formuje osobnost vychovávaného jedince nebo jedinců;
- 4) etapa výsledné pedagogické diagnózy (zpětné vazby) – během ní výchovný pracovník zjišťuje, jak se odsouzený v důsledku výchovného působení změnil. Tato etapa je současně etapou počáteční diagnózy pro další výchovnou činnost.

Etapovité rozdělení procesu výchovy za soustavného působení diagnostiky zvyšuje úroveň a efektivnost výchovy. Jednotlivé etapy výchovného procesu spolu souvisí a navazují na sebe.

V penitenciárním výchovném procesu je odsouzený objektem a postupně se stává subjektem výchovy, jako aktivní činitel vůči sobě v rámci sebevýchovy. Vycházíme-li z předpokladu, že výchova je interakční proces, tak i v realizaci postupu penitenciární výchovy bychom měli mít na zřeteli tyto zásady:

- 1) zásada akceptace – vyžaduje od vychovatele nebo pedagoga, aby akceptoval odsouzeného takového, jaký je a hledal jeho pozitiva, bez ohledu na jeho činy;
- 2) zásada respektování – vyžaduje aktivní spolupráci odsouzeného, přičemž vychovatel by měl odsouzeného k aktivitě inspirovat;
- 3) zásada perspektivní péče – předpokládá nutnost respektování potřeb odsouzeného, jeho možný vývoj, jehož cílem je návrat do společnosti;
- 4) zásada požadavků – respektování zájmů osob, se kterými odsouzený žije a bude žít v budoucnosti, a z toho hlediska volit přiměřené prostředky (Fábry, 2012).

Výkon trestu odnětí svobody plní při ochraně společnosti dva úkoly – izoluje pachatele trestných činů a současně jej připravuje na život po propuštění na svobodu. Současně tedy plní úlohu výchovy jedinců, kteří se dopustili takového jednání, za které byli v souladu s právními normami společnosti odsouzeni k výkonu trestu odnětí svobody, jakož i roli resocializačního zařízení, které připravuje odsouzené k životu ve společnosti po propuštění.

5 POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE

Bylo by naivní předpokládat, že okamžikem propuštění dochází u bývalých odsouzených k pozitivní změně osobnosti a společnost už nikdy nemusí mít před nimi obavu z porušování zákonů a práv. Proto se již v minulosti společnost pokoušela tento problém řešit vytvořením tzv. systému postpenitenciární péče. Tato byla dělena na dobrovolnou a nucenou. Za dobrovolnou se považovala péče o osoby, které se na základě vlastního rozhodnutí obracely o pomoc při opětovném začlenění do společnosti na příslušné orgány. Za nucenou se např. považovala péče při dovršení nápravy osob, které byly odsouzeny jako obzvláště nebezpeční recidivisté, resp. tyto osoby byly odsouzeny za obzvláště závažné úmyslné trestné činy.

Důležité je zajistit integraci občana do společnosti. Zvláštní význam má sociální prevence, tedy odborná činnost k předcházení a k zabraňování příčin vzniku, prohlubování nebo opakování poruch psychického vývoje nebo sociálního vývoje občana.

Po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se může občan ocitnout v hmotné či sociální nouzi. Tato se může řešit sociálním poradenstvím, sociálními službami, dávkami sociální pomoci. Sociálně-právní ochrana je činnost zaměřená na ochranu práv a právem chráněných zájmů občanů, zejména nezletilých, sledování vývoje dětí v ústavní nebo ochranné výchově.

V péči o společensky nepřizpůsobivé občany je sociální práce součástí resocializačního procesu, který začíná v nápravném či zdravotnickém zařízení a pokračuje po propuštění. *„Jejím cílem je začlenění propuštěného do společnosti a dosažení změn jeho postojů, zvýšení jeho odpovědnosti v rozhodování a jednání.“* (Novotná, 1992, s. 107)

5.1 Postpenitenciární problémy

V době výkonu trestu má být odsouzený připravován pro život na svobodě, učit se sociálně přijatelným způsobům chování, sebeovládání, vytváření vhodných strategií

apod. Toto lze samozřejmě úspěšně činit především tam, kde má uvězněný perspektivu propuštění.

Vězeňské prostředí je však jiné, mnohé zvyky a návyky zde člověk ztratí, a tak je třeba pokračovat v podpoře a vedení i pro propuštění (např. poradenskou činnost a pomoc v krizi). Propuštění na svobodu představuje tím větší zátěž, čím déle byl člověk uvězněn. Propuštěný může prožívat tzv. krizi ze svobody, která je jakýmsi traumatem z náhlé změny prostředí. Propuštěný člověk často nemá sociální zázemí, nemá kam jít, nikam nepatří, nikdo na něj nečeká. Lepší perspektivu mají samozřejmě ti, jejichž sociální zázemí se zachovalo.

Kontakt s bývalými spoluvězni zvyšuje riziko recidivy kriminálního chování, ale často neexistuje nikdo jiný, kdo by tyto lidi akceptoval. Skoro 30 % recidivistů nemělo po propuštění domů ani žádnou jinou sociální vazbu. To znamená, že jim opět zůstali jen ti, kteří mají podobnou zkušenost a z toho vyplývající návyky (Černíková, 2016).

Chybí finanční prostředky a motivace k práci. Tito lidé nebývají schopni zvládnout zátěž stereotypu a námahy, kterou pracovní poměr přináší. Další zátěží je malá nabídka možného zaměstnání, nezájem společnosti přijmout do pracovního poměru člověka, který přichází „z kriminálu“. Větší šanci mají propuštění, kteří nebyli tak dlouho vězněni a mají dosud zachovány pracovní návyky, případně mají profesní kvalifikaci. Pouze 30 % recidivistů vydrželo v pracovním poměru déle než tři měsíce.

Na dlouhodobá omezení v uspokojování potřeb navazuje nereálné očekávání a motivace k jejich bezodkladnému nasycení (propuštěný vězeň si chce rychle užít vše, co nebylo ve vězení možné). Z toho vyplývá další riziko selhání, např. v důsledku nepřiměřené sexuální aktivity, násilnosti pod vlivem alkoholu apod. Méně ohroženi jsou lidé, kteří byli trestáni poprvé a krátkodobě, pokud osobnost není narušena (Černíková, 2016).

K recidivě kriminálního chování dochází velmi často v tzv. adaptační fázi. Je to období, kdy si propuštěný zvyká na jiné prostředí, a to s většími nároky na jeho samostatnost, než byl ve vězení zvyklý. Toto období trvá individuálně dlouhou dobu, maximálně dva roky.

Na úspěšném zvládnutí adaptační fáze se podílí dvě skupiny faktorů:

- osobnost propuštěného člověka, jeho zkušenosti, motivace a kompetence, odolnost k zátěži apod.;

- objektivní faktory, tj. podmínky, do kterých se člověk vrací (bydlení, možnost práce, zachované sociální vztahy apod.).

Obvykle jde o kombinaci obou faktorů (Černíková, 2016).

PRAKTICKÁ ČÁST

6 ANALÝZA RESOCIALIZAČNÍCH PROGRAMŮ VE VYBRANÝCH VĚZNICÍCH Z POHLEDU ODSOUZENÝCH VE VTOS

6.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumné části bakalářské práce je analýza resocializačních programů ve vybraných věznicích z pohledu odsouzených ve výkonu trestu.

Pro uvedený cíl jsme si stanovili následující výzkumné otázky.

- Jak chápou odsouzení ve výkonu trestu pojem resocializace?
- Jaký program zacházení si odsouzení ve výkonu trestu vybrali a proč?
- Jaký je celkový názor odsouzených ve výkonu trestu na resocializaci? Jeví se jim možnosti resocializace jako dostačující? Mají sami odsouzení ve výkonu trestu nějaký nápad na zlepšení resocializace ve VTOS?

6.2 Metodologie výzkumného šetření

Vzhledem k náročnosti vybraného tématu a i určitému „omezenému“ přístupu k našim respondentům jsme se rozhodli pro kvalitativní formu výzkumu, konkrétně obsahovou analýzu textu – eseje. Při písemném projevu v podobě eseje měli odsouzení ve výkonu trestu možnost vyjádřit své názory. Své myšlenky mohli písemně zaznamenat a při opětovném přečtení se k nim mohli vrátit a udělat jejich případnou korekci.

6.3 Výzkumný soubor a oblast šetření

Pro výzkumné šetření jsme písemně oslovili celkem 10 věznic v České republice. Konkrétně se jednalo o věznice Mírov, Karviná, Jiřice, Horní Slavkov, Stráž pod Ralskem, Kynšperk nad Ohří, Všehrady, Bělušice, Rýnovice a Valdice.

Šest věznic odmítlo spolupráci, většinou z důvodu epidemiologické situace nebo vytížení odpovědných pracovníků. Čtyři věznice nám požadované údaje poskytly, konkrétně se jednalo o věznice Všehrady, Bělušice, Rýnovice a Valdice.

Naším výzkumným souborem byli odsouzení muži ve výkonu trestu v těchto uvedených čtyřech věznicích. Celkem se našeho šetření zúčastnilo 48 mužů ve výkonu trestu odnětí svobody.

7 VLASTNÍ ŠETŘENÍ

V našem výzkumu nám nešlo o kvantitu v množství názorů odsouzených ve výkonu trestu, ale o hloubkovou analýzu jejich názorů. Snažili jsme se o detailnější porozumění jednání jednotlivců na základě jejich subjektivních výpovědí.

Jak jsme již výše uvedli, cílem výzkumné části bakalářské práce je tedy analýza resocializačních programů ve vybraných věznicích z pohledu odsouzených ve výkonu trestu.

Pro uvedený cíl jsme si stanovili následující výzkumné otázky.

- Jak chápou odsouzení ve výkonu trestu pojem resocializace?
- Jaký program zacházení si odsouzení ve výkonu trestu vybrali a proč?
- Jaký je celkový názor odsouzených ve výkonu trestu na resocializaci? Jeví se jim možnosti resocializace jako dostačující? Mají sami odsouzení ve výkonu trestu nějaký nápad na zlepšení resocializace ve VTOS?

Vybrané věznice jsme tedy požádali, zdali by nám mohli zprostředkovat alespoň vzdálený kontakt s odsouzenými ve výkonu trestu prostřednictvím napsání písemné eseje na téma resocializace odsouzených ve VTOS. Jediným požadavkem bylo zpracování tématu v písemné podobě, přičemž jsme neurčili minimální ani maximální rozsah. Při zadání úlohy byli odsouzení přiměřeným způsobem seznámeni s tím, že očekáváme jejich vlastní názory na dané téma a zadané výzkumné otázky.

Čtyři věznice z deseti oslovených nám požadované údaje poskytly, konkrétně se jednalo o věznice Všehrady, Bělušice, Rýnovice a Valdice.

Naším výzkumným souborem byli odsouzení muži ve výkonu trestu v těchto uvedených čtyřech věznicích. Celkem se našeho šetření zúčastnilo 48 mužů ve výkonu trestu odnětí svobody.

Věznice Valdice

Ve věznici Valdice jsme provedli obsahovou analýzu esejí 6 respondentů, mužů odsouzených ve VTOS. Průměrný věk těchto mužů je 37,4 let. Průměrná délka trestu odnětí svobody v tomto souboru je 13,92 let.

Tabulka 3: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Valdice

	Věk	Délka trestu odnětí svobody	Druh trestného činu
Respondent VA1	X (nevedl)	8,5 roku	loupež
Respondent VA2	39 let	19 let	vražda
Respondent VA3	32 let	14 let	nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy; podvod
Respondent VA4	40 let	12 let	OPL, krádež
Respondent VA5	41 let	17 let	násilná trestná činnost – pokus o vraždu
Respondent VA6	35 let	13 let	násilná trestná činnost – pokus o vraždu

Zdroj: vlastní šetření, 2022

Jak chápou odsouzení ve výkonu trestu pojem resocializace?

Respondent VA4: *„Resocializace je podle mne v každém z nás vězňů. Bud' se člověk chce dát na cestu normálního člověka, což tady ve Valdicích moc není. Většina přemýšlí, jak to udělat příště lépe.“*

Respondent VA6 k pojmu resocializace uvádí: *„resocializaci moc nerozumím, ale myslím si, že je to náprava odsouzeného“.*

Respondent VA5 uvádí: *„resocializace je náprava odsouzeného ve VTOS“.*

Jaký program zacházení si odsouzení ve výkonu trestu vybrali a proč?

VA5: *„Program zacházení je zapojení odsouzených do zájmových aktivit ve VTOS. Vybral jsem si stolní tenis a chodím ke konzultaci k panu psychologovi. Nebyl moc výběr, o který bych měl zájem.“*

VA4: *„Program zacházení tady přidělí speciální pedagog s vychovatelem a máte povinnost docházky. (Pinkponk, šachy, sledování DVD, fotbal).“*

VA3: *„Zde ve vězení se účastním v rámci programu zacházení aktivit: finanční gramotnost, ping pong, a prevence drogové kriminality. Na ping pong chodím z důvodu relaxace. Finanční gramotnost navštěvuji 2× týdně. Myslím si, že je to správný krok, jak na svobodě začít žít.“*

Jaký je celkový názor odsouzených ve výkonu trestu na resocializaci? Jeví se jim možnosti resocializace jako dostačující? Mají sami odsouzení ve výkonu trestu nějaký nápad na zlepšení resocializace ve VTOS?

VA5: *„Myslím si, že resocializace ve věznicích nefunguje, jak by měla. Resocializace se mi jeví jako dostačující, jelikož jsem si sám uvědomil, které chyby jsem dělal a čeho se musím vyvarovat. Vše záleží jenom na mé osobě.“*

VA4: „Nápad na zlepšení? Větší možnost výběru zaměstnání a spravedlivé ohodnocení (finanční), což je momentálně na hrozně úrovni.“

VA3: „Závěrem bych chtěl říct, že resocializovat lze ve vězení. Doufám a budu proto dělat vše, aby se mi to povedlo.“

Výběrová esej

„Ve VTOS jsem poprvé, a to pro zvlášť závažný zločin vraždy. Předtím jsem působil jako jednatel nakladatelství knih a vedl jsem řádný život. V záznamech nemám ani přestupek. Proto byl pro mě přechod do výkonu trestu dost šokující, překvapilo mě, že systém vězeňství nese stále pozůstatky komunismu a smyslem je spíše odsouzené potrestat než resocializovat. Aktuálně se na průběhu VTOS stále projevuje Covid krize, což se především podepsalo na ztížení kontaktu s rodinou. Více než rok jsou zakázány či omezeny návštěvy, jako kompenzace je 10 minut volání navíc, což v praxi nic neznamená. Na chodbě je jen jeden telefonní přístroj na cca 50 lidí a vymezené 2 hodiny volání denně. Kontakt se omezuje na pár minut denně a přibližně jednou měsíčně se dostanu na 20minutový Skype. Předtím za mnou pravidelně jezdila matka, bratři, strýc a další členové rodiny se kterými mám dobré vztahy. Navíc mé odsouzení, a hlavně délku trestu považuji za nespravedlivé. Dá se říct, že naše vztahy se upevnily, ale různá omezení z důvodu Covidu a bezpečnosti je ztěžují. Obecně se ve věznici Valdice dbá především na bezpečnost, což se projevuje na možnostech programu zacházení. Zvolil jsem si sportovní aktivity (fotbal, šachy, ping pong), co se týká odborných pracovníků (vychovatel, pedagog, psycholog) je malý prostor se k nim dostat na konzultaci či pravidelné sezení. Komunikace se omezuje na nutnosti typu – odeslání balíku, přidání telefonního kontaktu či podepisování formulářů k 1. PSVD apod. Důvodem je obrovský počet odsouzených na jednotlivé pracovníky, například cca 200 odsouzených na 1 psychologa a 1 speciálního pedagoga. Aktivity jsem zvolil podle svých zájmů před VTOS a abych smysluplně trávil čas. Za nejdůležitější vzhledem k resocializaci považuji pracovní zařazení na „objímkách“ (manuální práce), chci si uchovat pracovní návyky. Nyní čekám na přeražení do věznice Mírov, kde chci absolvovat program (SPO) pro odsouzené s psychickou poruchou F.60, u mě se projevuje nevyzrálostí a lhostejností k lidem, což bylo dle soudní znalkyně klíčové při mé trestné činnosti. To by mi mělo pomoci při resocializaci což dle mě znamená úspěšně zařazení do společnosti (práce, vztahy) po VTOS. Dlouhodobě navštěvuji kaplany

husitské církve (venku jsem také chodil na bohoslužby) a pokusím se vystudovat ve věznici Ruzyně teologii. Obecně si myslím, že systém vězeňství (jeho „tvůrci“) nerozumí mentalitě odsouzených. Skoro všichni odsouzení hodlají po VTOS pokračovat v trestné činnosti, protože nevidí jinou možnost. Myslí si, že ve společnosti nemají místo, jejich hodnota je nulová. V tomto rámci je vězeňský systém utvrzuje. Panuje přesvědčení, že čím těžší výkon trestu, tím více odsouzených odradí od páčání trestné činnosti. To jen produkuje lidi, kteří vyjdou před bránu věznice s 500,- Kč a nevědí, kam jít, co dělat. O resocializaci se až na výjimky nedá mluvit, inspiraci lze najít v zahraničí.“

Věznice Rýnovice

Ve věznici Rýnovice jsme provedli obsahovou analýzu esejí 15 respondentů, mužů odsouzených ve VTOS. Průměrný věk těchto mužů je 37,5 roku. Průměrná délka trestu odnětí svobody je v tomto souboru 5,64 let.

Tabulka 4: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Rýnovice

	Věk	Délka trestu odnětí svobody	Druh trestného činu
Respondent RY1	26 let	10 let	vražda
Respondent RY2	23 let	35 měsíců	krádež, kapesní krádež, pohlavní zneužití
Respondent RY3	21 let	10 let	vražda
Respondent RY4	55 let	14 let	nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy.
Respondent RY5	X (neuvedl)	20 měsíců	loupež
Respondent RY6	37 let	4 roky	krádeže
Respondent RY7	27 let	11 měsíců	řízení bez ŘP
Respondent RY8	45 let	2,5 roku	krádeže
Respondent RY9	52 let	3,5 roku	loupež
Respondent RY10	40 let	21 měsíců	majetková trestná činnost
Respondent RY11	36 let	58 měsíců	majetková trestná činnost
Respondent RY12	44 let	14 let	podvod
Respondent RY13	35 let	2 roky	maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání
Respondent RY14	43 let	7,5 roku	vydírání
Respondent RY15	42 let	5 let	brání rukojmí

Zdroj: vlastní šetření, 2022

Jak chápou odsouzení ve výkonu trestu pojem resocializace?

RY1: „Rozumím pojmu resocializace, samozřejmě vím, co je program zacházení.“

RY13: „Resocializace si myslím je od základu se změnit a přizpůsobit se normálnímu životu, nebo abych lépe zapadl do společnosti po propuštění.“

Jaký program zacházení si odsouzení ve výkonu trestu vybrali a proč?

RY1: „Vybral jsem si studium a důvody mě k tomu vedly takové, že práce ve VTOS je slabě finančně odměňována.“

RY13: „Program zacházení mi má pomoci s výkonem trestu lépe zvládnout a najít si třeba i lepší záliby. Já si vybral včelaření, akvaristiku, autoškolu a němčinu. Pomáhá mi to vyplnit volný čas v trestu a určitě se mi to bude hodit i do budoucnosti po propuštění.“

Jaký je celkový názor odsouzených ve výkonu trestu na resocializaci? Jeví se jim možnosti resocializace jako dostačující? Mají sami odsouzení ve výkonu trestu nějaký nápad na zlepšení resocializace ve VTOS?

RY1: „Můj názor na resocializaci ve VTOS je silně negativní. Chápu, že veřejné mínění je k trestancům silně negativní, ale bohužel to má neblahý dopad na uskutečnění resocializace. Jedinců, kteří nejsou napravitelní je vskutku málo. Hlavní důvody recidivy jsou podle mě narkomanie a skutečnost, že propuštěný trestanec neměl během trestu dostatečné možnosti uspořít si finance pro nastartování spořádaného života. Většina trestanců totiž nemá kvalitní zázemí, kam by se vraceli.“

RY13: „Můj názor na pohled na resocializaci je takový, že někdo, kdo se nechce změnit, mu to je úplně k ničemu. Ale pro mě to určitý smysl má. A nejsem sám. A vzhledem k tomu, že jsem na SPOL, tak tedy mě to hodně pomáhá. Všechny ty výhody tohoto oddílu. Ale pračka a kuchyňka by měla být na každém oddílu ve všech kriminálech.“

Výběrová esej

„Do VTOS jsem se dostal za vraždu, kterou jsem spáchal vlivem obrovského psychického vypětí. Předtím jsem studoval na gymnáziu. VTOS pro mě ze začátku neskýtal mnoho špatných pocitů, dostal jsem se do prostředí mnohem volnějšiho a přijatelnějšího, než v jakém jsem žil předtím. Později jsem se začal trápit kvůli rodině. Proti mému očekávání se mě nezřekli a dost se kvůli mně trápí, což trápí mě. Samozřejmě nejvíc bolesti je vědomí mnou spáchaného trestného činu. Je to obrovský balvan, který před sebou tlačím a občas mi přejede nohu. Hlavním cílem VTOS je resocializace odsouzeného, tedy možný návrat odsouzeného do společnosti. Vytvoření

odporu k trestné činnosti, bezproblémové zařazení, aby již nebyl přítěží ba právě naopak, aby pomáhal společnost posouvat. K resocializaci vězňených osob slouží plán zacházení. Nevybíral jsem si nějak specifický program zacházení, spokojil jsem se s programem vytvořeným pro mou osobu podle mých zájmů. Resocializace ve VTOS je velmi složitá, negativní vliv ostatních vězňů neochotných se napravit je značný. Mě osobně soudní znalec shledal bezproblémovou socializaci a upozornil na to, že dlouhý VTOS jí může zkazit. Jediné, co může věznice v tomto ohledu dělat je oddělit resocializace chtivé od zbytku, ale rozeznat jedny od druhých by mohly snad jen propracované psychologické testy a možná ani ty ne. Dalším problémem je časová zatíženost vychovatelů a pedagogů administrativními pracemi. Nemají tudíž čas se věnovat nápravě vězňených osob. Kvůli vysokému počtu odsouzených na oddíle i přesto 100 osob je práce na resocializaci méně osobní a nepodchytává nejkritičtější body různých osobností. Generace ve věku 30 let a starší mají problémy práce na počítačích a internetu, což snižuje jejich pracovní uplatnění. Věznice pro nápravu tohoto problému nic nedělá. Správným krokem směrem vpřed vidím ve SPO (specializovaný oddíl), který snad bude čím dál tím více s větší rozmanitostí. Resocializační plán vězení je dobrý. Administrativní práce vychovatelů a pedagogů ho však brzdí. Při zvýšení počtu věznic, počtu malých oddílů, počtu SPO by stoupl na mnohem vyšší úroveň.“

Věznice Bělušice

Ve věznici Bělušice jsme provedli obsahovou analýzu esejí 15 respondentů, mužů odsouzených ve VTOS. Průměrný věk těchto mužů je 40,1 roku. Průměrná délka trestu odnětí svobody je v tomto souboru 4,74 let.

Tabulka 5: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Bělušice

	Věk	Délka trestu odnětí svobody	Druh trestného činu
Respondent BE1	31 let	34 měsíců	přečin
Respondent BE2	35 let	8 let	nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy.
Respondent BE3	42 let	4,5 roku	krádež
Respondent BE4	26 let	35 měsíců	přečin
Respondent BE5	49 let	10,5 roku	majetková trestná činnost
Respondent BE6	38 let	1 rok	majetková trestná činnost
Respondent BE7	X (neuvedl)	7 let	loupež
Respondent BE8	45 let	88 měsíců	přečin podvodu
Respondent BE9	35 let	30 měsíců	loupež, nedovolené ozbrojování
Respondent BE10	37 let	42 měsíců	majetková trestná činnost
Respondent BE11	48 let	5 let	krádež
Respondent BE12	57 let	9 let a 4 měsíce	zločin úvěrového podvodu
Respondent BE13	34 let	44 měsíců	krádež
Respondent BE14	29 let	74 měsíců	distribuce drog, krádeže, řízení pod vlivem drog, porušení soudního zákazu, výtržnictví
Respondent BE15	55 let	6 let	podvod

Zdroj: vlastní šetření, 2022

Jak chápou odsouzení ve výkonu trestu pojem resocializace?

BE11: „Resocializace je výchovné působení na osoby vězněné nebo propuštěné z vězení, směřující k jejich zařazení do společnosti.“

BE14: „Resocializace je účel nápravy odsouzeného ve VTOS.“

Jaký program zacházení si odsouzení ve výkonu trestu vybrali a proč?

BE11: „Programy zacházení si v tomto zařízení až tak nikdo z odsouzených sám nevybírám, má je převážně dané od nástupu do věznice. Při úvodních pohovorech se sociální pracovníci zadá podmínky do počítačového programu, kde se vyhodnotí výše vašich faktorů a to od 0–10 a vysoká čísla faktorů musíte ponížít nápravnými programy.“

BE14: „Program zacházení je program, který člověk plní, je to třeba práce, aktivity apod. Program zacházení jsem si žádný nevybral, protože ten nám určuje

věznice a podle toho nám určí, které aktivity se máme zúčastnit a poté budeme plnit program zacházení.“

Jaký je celkový názor odsouzených ve výkonu trestu na resocializaci? Jeví se jim možnosti resocializace jako dostačující? Mají sami odsouzení ve výkonu trestu nějaký nápad na zlepšení resocializace ve VTOS?

BE11: „Ať se to někomu líbí nebo ne, na výchovné působení ve výkonu trestu je už celkem pozdě. A je jedno, zda je tady 10 speciálních pedagogů, vychovatelů či jiných pracovníků nebo 100. Spíše bych se zaměřil na zaměstnávání vězňů, kvalitní práci, a hlavně finanční odměňování za práci, aby mohli odsouzení mohli splácet dluhy, platit alimony atd. (zadlužených je zde minimálně 95% odsouzených). Je to začarovaný kruh, po propuštění odsouzeného na svobodu ho venku čekají dluhy, exekuce, tudíž problémy se zaměstnáním, člověk propadá depresím, které většinou řeší alkoholem, drogami, krádežemi atd. a je zpět ve výkonu trestu. A čím člověk sedí déle, tím je všechno mnohem horší a složitější při zařazování do společnosti.“

BE14: „Názor na resocializaci mám takový, že je úplně k ničemu, protože si myslím, že žádný není. Je prostě doba, kterou máte odsedět, a to je vše. To je na každém člověku, jestli se napraví a už nepůjde do VTOS nebo mu to nic nedá. Ve VTOS to není špatný a tak to je jedno, jestli bude dál páchat a nebo ne. Možnosti resocializace jsou nedostatečné. Nápady na zlepšení jsou asi více kontaktu s rodinou, více sportovních aktivit a poté by si mělo vedení věznice uvědomit, že by nám mělo jít příkladem, když nás chtějí tolik napravovat.“

Výběrová esej

„Ve výkonu jsem již počtvrté za krádeže a maření furt dokola. Jsem vyučen jako kuchař-číšník, ale nikdy jsem nepracoval. Celý můj život páchám a sedím. Moje první pocity, když mě vezly do basy byly hrozné. Myslel jsem si, že je to nějaký špatnej vtíp a že tam umřu, ale nakonec jsem zjistil, že je to takovej špatnej tábor. Zde se nic neděje. Rodinu mám a ještě můj minulej trest jsem byl v kontaktu a oni mě podporovali. Ale teď už je všechno jinak, jim už došla trpělivost. A kašlou na mě, což se není čemu divit. Já to chápu. Pojmu resocializace rozumím, ale vůbec ho neřeším. Víím, že zase budu páchat. Podobně to mám hozený se všema těma aktivitama (program zacházení). Sem tam mě vychovatel na něco napíše, ale nejevím zájem a nechodím na PP. Konec trestu je daný a tohle všechno je pro jiný. Můj názor na resocializaci je ten, že pro drtivou většinu

odsouzených je to zbytečný. Dochází tam sice, ale jen proto, aby šli dřív ven, kde stejně budou páchat. Ví to i vychovatelé a často to odbydou filmem nebo rovnou napíší čárku účasti, aniž by se něco dělo. Basa dostává peníze, vězni kladný hodnocení a všichni jsou happy. Co se stresovat. Nápady nemám, od toho jsou přece hlavouni.“

Věznice Všehrdy

Ve věznici Všehrdy jsme provedli obsahovou analýzu esejí 12 respondentů, mužů odsouzených ve VTOS. Průměrný věk těchto mužů je 36,3 roku. Průměrná délka trestu odnětí svobody je v tomto souboru 7,5 let

Tabulka 6: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Všehrdy

	Věk	Délka trestu odnětí svobody	Druh trestného činu
Respondent VS1	26 let	26 měsíců	výroba a distribuce omamných látek
Respondent VS2	28 let	93 měsíců	těžké ublížení na zdraví, distribuce drog
Respondent VS3	24 let	8,5 let	zvláště závažný zločin
Respondent VS4	37 let	70 měsíců	těžké ublížení na zdraví
Respondent VS5	34 let	17 let + 8 měsíců navýšení trestu za páčání trestné činnosti ve vězení	vražda, ublížení na zdraví
Respondent VS6	48 let	10 let	výroba a distribuce omamných látek
Respondent VS7	35 let	X (nevyplnil)	podvody, krácení daně
Respondent VS8	28 let	78 měsíců	podílnictví a distribuce
Respondent VS9	X (nevyplnil)	26 měsíců	krádeže
Respondent VS10	53 let	4,5 roku	maření úředního výkonu
Respondent VS11	39 let	74 měsíců	maření úředního rozhodnutí, únik daní, drogy, 300 hodin prospěšných prací
Respondent VS12	48 let	10 let	prodej drog (velké množství mezinárodní)

Zdroj: vlastní šetření, 2022

Jak chápou odsouzení ve výkonu trestu pojem resocializace?

VS3: *„Pojem resocializace je bráno jako pojem nápravci odsouzeného po VTOS.“*

Jaký program zacházení si odsouzení ve výkonu trestu vybrali a proč?

VS3: *„Program zacházení je práce s vychovatelem, něco jako kroužek. Já mám sportovní a vybral jsem si to, protože jsem sportovec.“*

Jaký je celkový názor odsouzených ve výkonu trestu na resocializaci? Jeví se jim možnosti resocializace jako dostačující? Mají sami odsouzení ve výkonu trestu nějaký nápad na zlepšení resocializace ve VTOS?

VS3: „Můj názor na resocializaci ve VTOS – špatný. Možnosti na resocializaci ve věznicích jsou nedostačující. Nápad bych měl asi takový, poskytnout vězňům víc zaměstnání, a hlavně lepší platy odsouzeným, kteří pracují za 4,50 Kč/hod. To by možná chtěli pracovat i na svobodě a nemuseli by krást.“

VS5: „Co se týče resocializace a programu zacházení, necítím, že by měl někdo zájem zapojit. Ta náprava je jen na mě a nikdo se mnou nepracuje. A klady, které vnímám u sebe se moc nehodnotí a nikoho nezajímají. Občas mám chuť rezignovat! Práce pro otrocky, škola pro postižený, kroužky pro důchodce atd. To, co tu máme, není práce s lidmi. Psychologové, sociální pracovníci, vychovatelé i dozorce by mohli nahradit každý odsouzený. Lidé nám většinou pomoci nechťejí a jen si chtějí odbyť svých 8 hodin a jít domů. Změny nic nezmění na tom, aby to pomohlo vězňům k řádnému životu.“

Výběrová esej

„Dobrý den, hned v úvodu se chci omluvit za moje dysgrafické chyby včetně psaní. Mám s tím již problémy ze školních let. Je mi zcela jasné, že se váš výzkum zaměřuje na analfabetnost odsouzených. Majoritní společnosti musí přece dojít, že více než sedumdesát procent odsouzených a pobývajících ve výkonu trestu jsou Romové. 70 % byl můj hrubý odhad. Spíš se přikláním k tomu, že by to číslo mělo být větší. Otázka, jestli rozumíme pojmu resocializace mě pobavila. A samozřejmě dokazuje, co si myslím. Že potřebujete zjistit, procento analfabetnosti ve věznicích. Na to vám mohu upřímně odpovědět a vložit svůj názor, jak se zmiňujete. To procento je obrovské. A já jsem na patře rozhodně moc bílí. Zapomněla jste, že se zde mluví romsky, to je jejich mateřina, ne český jazyk. Pojem resocializace je zde skoro pro všechny naprosto neznámí. Já osobně sem ve výkonu trestu poprvé a byl jsem odsouzen k desetiletému trestu za velké množství drog. Jsem zde ve Všehrdech, protože jsem se přihlásil na obor zámečnictví a předtím jsem zde úspěšně dokončil obor zedník. Mé první pocity ve výkonu trestu byli stejně jako doposud a to sem ve výkonu trestu 6,5 let. Nechápu, jak něco takového může existovat ve dvacátém prvním století. Jednou za pár let se otom budou generace po nás učit jako o středověkých torturách. Smysli převýchovy neboli resocializace je zde naprosto neúčelová. A ani fungovat nemůže. K vyjádření bych potřeboval víc času. O rodinu jako přítelkyni sem samozřejmě přišel. Díky mému nesmyslnému trestu. Výkon trestu není nic jiného než sociální poprava, protože po propuštění má člověk hodně malou šanci se zařadit do společnosti. Dostane podřadnou

práci a s výdělkem mu velké procento vezmou na dluhy, které mu způsobí výkon trestu. Protože práce zde není pro každého. A pokud se někdo do práce dostane, tam jeho měsíční plat sou pět stovek.

Vůbec se nedivím, že si zde člověk vybuduje nenávisť k autoritám, a to jí před tím vůbec neměl. S kriminálu se člověk vrátí jen s problémy s kterými se bude trápit celý život. V mém případě zbytek života.“

7.1 Shrnutí obsahové analýzy

Provedenou analýzou vybraných esejí jsme zjistili, že odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody ve všech oslovených věznicích chápou pojem resocializace jako „nápravu“ jejich chování, jednání s lidmi, aby se daná situace již neopakovala.

Dále se většina oslovených odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody shodla na to, že program zacházení je zapojení odsouzených do zájmových aktivit. Většina dotazovaných vnímá program zacházení jako smysluplné trávení času.

Celkově odsouzení vnímají resocializaci jako nefunkční proces. Nejčastěji uváděným důvodem je malá kapacita odborných pracovníků.

Mezi hlavní návrhy ke zlepšení resocializace odsouzených k výkonu odnětí svobody jsou hlavně větší možnost zaměstnávání a spravedlivé finanční odměňování.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo přiblížit penitenciární péči o osoby ve výkonu trestu odnětí svobody.

V první kapitole jsme se zaměřili na pojem kriminalita, který jsme zpracovali podle dostupné odborné literatury. Přiblížili jsme pojem kriminalita jako společensky nebezpečný jev, kterým se rozumí souhrn trestných činností v určité oblasti a za určité období. V této kapitole jsme dále uvedli i rozbor trestných činů v podmínkách ČR a také celkový vývoj kriminality za posledních pět let.

Ve druhé kapitole jsme se zabývali koncepcí vězeňství, která se zabývá posláním a účelem výkonu trestu odnětí svobody, zacházením s odsouzenými a humanizací vězeňství.

Třetí kapitolu jsme věnovali vymezení pojmů, které se zvolenou problematikou úzce souvisí, tedy pachatel trestného činu, osobnost pachatele, psychologické charakteristiky osobnosti, typologie pachatelů trestné činnosti a rozdělení pachatelů podle pohlaví, věku, národnosti, státní nebo etnické příslušnosti, podle charakteristiky osobnosti pachatelů a podle způsobu páchaní trestné činnosti.

Čtvrtá kapitola se zaměřila na penitenciární pedagogiku a péči, penitenciární zacházení a etapy resocializačního procesu.

Poslední kapitolu teoretické části jsme zaměřili na postpenitenciární péči, která má za úkol věnovat pozornost osobám po propuštění z nápravně výchovného ústavu a pomáhat při zařazení se do občanského života.

V praktické části BP jsme provedli výzkum, pomocí kterého jsme se chtěli dozvědět podrobnější informace o resocializačních programech přímo od pachatelů toho času vykonávající svůj trest v nápravně výchovných ústavech prostřednictvím vlastnoručně napsaných esejí.

Celkově odsouzení vnímají resocializaci spíše jako nefunkční proces. Nejčastěji uváděným důvodem je malá kapacita odborných pracovníků.

Mezi hlavními návrhy ke zlepšení resocializace odsouzených k výkonu odnětí svobody byla hlavně větší možnost zaměstnávání a spravedlivé finanční odměňování.

Resocializační působení na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody předpokládá sledování výchovných a vzdělávacích cílů ve všech činnostech zacházení s odsouzenými (cíleně v oblasti vzdělávání, pracovní činnosti a volnočasových aktivit).

Vzdělávání odsouzených plní tedy významnou resocializační funkci, když umožňuje odsouzeným i během výkonu trestu odnětí svobody získání kvalifikace, rekvalifikaci či zvýšení stupně vzdělání, s cílem zlepšit vyhlídky odsouzených po ukončení trestu na lepší uplatnění na trhu práce

Navzdory motivaci, poskytovanému poradenství, množství praktických úkonů všech pracovníků v penitenciární péči úspěch začlenění klienta do okolí nelze s jistotou předvídat, často závisí na jeho rozhodnutí, na ochotě změnit svůj způsob myšlení a chování. Intervenční postupy nemohou být univerzální a obecné, ale musí zohledňovat specifika osobnosti každého klienta.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Jana FIRSTOVÁ, 2016. *Postpenitenciární péče: aktuální otázky*. Hodonín: Evropský ústav práva a soudního inženýrství, Sekce nakladatelství a vydavatelství. ISBN 978-80-906601-0-6.

FÁBRY, Anton, 2012. *Vězení. Historie a současnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o. ISBN 978-80-738037-9-7.

HYHLÍK, František a Milan NAKONEČNÝ, 1977. *Malá encyklopedie současné psychologie*. 2., dopln. vyd. Praha: SPN. Knižnice psychologické literatury.

JŮZL, Miloslav, 2017. *Penitenciariстика jako věda žalární*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha. ISBN 978-80-7452-131-7.

NETÍK, Karel, Stanislav HÁJEK a Daria NETÍKOVÁ, 1997. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Praha: C.H. Beck. Beckova skripta. ISBN 8071791776.

NOVÁK, Karel, 1986. *Úvod do penitenciární pedagogiky*. Praha. VŠ SNB.

NOVOTNÁ, Věra, 1992. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy: Skripta pro posluchače filoz. fak. Univ. Karlovy*. Dot. Praha: Karolinum. ISBN 80-7066-483-5.

NOVOTNÝ, Oto a Josef ZAPLETAL, 2001. *Kriminologie*. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-377-5.

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, č. 169/1999 Sb.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

BUBELÍNI, Ján, 1998. *Prevenencia kriminality: (vybrané otázky teórie, metodiky a praxe)*. Policajný inštitút AFG. ISBN 9788096799527.

DIANIŠKA, Gustáv a kol., 1996. *Základy policajnej psychológie*. Bratislava. Magnet-Press. ISBN 9788096727261.

HERETIK, Anton, 2004. *Forenzná psychológia*. 2. vyd. Bratislava: SPN. ISBN 80-10-00341-7.

MÁTEL, Andrej, Lucia JANECHOVÁ a Ladislav ROMAN, ed., 2011. *Sociálna patológia a intervencia sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-018-7.

ONDREJKOVIČ, Peter, 2009. *Sociálna patológia*. 3. vyd. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1074-8.

PANÍČEK, František., 1970. *Výkon trestu odňatia slobody v minulosti a dnes*. Bratislava: Obzor, 189 s. ISBN 65-016-70

STRAKA, Stanislav, 2011. Penitenciárna sociálna práca s odsúdenými vo výkone trestu odňatia slobody. Zborník z vedeckej konferencie. *Nové prístupy k riešeniu penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti*. Teologická fakulta KU v Ružomberku. Prešov: Vydavateľstvo Michal Vaško, s. 84–85.

TULÁČEK, Jan, 1993. *Človek a ľudské práva*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-900530-9-2.

Seznam použitých internetových zdrojů

Policie: Statistické přehledy kriminality za rok 2020 [online]. [cit. 2022-01-05].

Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2020.aspx>

SEZNAM ZKRATEK

OPL	omamné a psychotropní látky
PP	podmínečné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody
PSVD	prostupná skupina vnitřní diferenciacce
VTOS	výkon trestu odnětí svobody

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Počet registrovaných trestných činů v ČR.....	13
Tabulka 2: Počet objasněných trestných činů v ČR	14
Tabulka 3: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Valdice	38
Tabulka 4: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Rýnovice	40
Tabulka 5: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Bělušice.....	43
Tabulka 6: Rozdělení odsouzených ve VTOS ve věznici Všehrady	45

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Klára Benčíková

Obor: Speciální pedagogika

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Resocializace odsouzených do běžného života ve vybraných věznicích v ČR

Rok: 2022

Počet stran textu bez příloh: 42

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 8

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 8

Počet internetových zdrojů: 1

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Moucha, CSc.